

Sobre l'existència de la cohort lusitano-balear

BARTOMEU CELIÀ SASTRE

A partir d'una inscripció descoberta a Itàlia, alguns investigadors han suposat l'existència durant un breu període de l'Alt Imperi Romà d'una unitat militar formada per indígenes de les Balears, la Cohort Balear o bé, segons altra interpretació de la mateixa làpida, d'una Cohort Lusitano-Balear. Altres estudiosos, finalment, opinen que a la inscripció no hi ha cap referència a unitats militars formades per balears. En aquest treball s'estudien les diferents opcions proposades i es treu la conclusió de que no existiren ni la Cohort Balear ni la cohort Lusitano-Balear.

1. Una inscripció a Itàlia

A Ferento (Itàlia), s'hi trobà a principis del passat segle la següent inscripció:¹

L·POMPONIO·L·F
LVPO·III·VIR·I·D
QVINQ·ITER·TRIB·MILIT
LEG·III·MACEDONIC
PRAEF·COH·EQVITATAE
MACEDONVM·ET·COH
LVSITANOR·ET
BALIARIVM·INS·VLARVM
EX·S·C
OB·MVNIFICENTIAM·EIVS¹

El text es pot completar tal com segueix:

L(ucio) Pomponio L(uci) f(ili)o / Luo III vir(o) i(ure) d(icundo) / quinq(uennali) iter(um) trib(un)o mil it(um) / leg(ionis) III Macedonic(ae) / praef(ecto) coh(ortis) equi tatae / Macedonum et coh(ortis) / Lusitanor(um) et / Baliarium insularuM / ex s(enatus) c(on)sulto / ob munificentiã eius

¹ CIL XI 7427= AE 1909, 58= ILS 9196. La làpida, de marmol blanc, té unes dimensions de 116.5 x 81 cm i actualment es conserva en el Museu Cívic de Viterbo.

La inscripció commemora que Luci Pomponi Lupo, després d'haver fet carrera militar, exercí un càrrec civil a Ferentis, l' actual Ferento, a on va ser quadrunvir quinquenal. No es sap res més, en no aparèixer cap altre testimoni epigràfic.²

2. Datació

El primer que cal fer és datar la inscripció. El detall bàsic és que Pomponi Lupo va estar destinat a la legió IV Macedònica. Aquesta legió, reclutada per Cèsar o Pompei poc abans de començar la guerra civil que els enfrontà,³ es guanyà cert renom per ser una de les primeres legions que es decantà a favor d'Octavi després de la mort de Cèsar. Més tard va intervenir en les Guerres Càntabres, formant part a continuació i durant dècades de la guarnició legionària d'Hispania. L'any 42 dC fou destinada a Germània, desapareguent per a sempre amb l'arribada al poder de Vespasià, qui la va disoldre baix l'acusació de traïció.⁴ Tot això ens dóna un interval d'existència de la legió d'uns 120 anys, entre el 49 aC i el 70 dC, en el qual podem situar la relació de Pomponi Lupo amb les unitats en que va estar destinat.

Podem afinar més si acceptam la suposició de González i Solana⁵ de que el càrrec que exercí Luci Pomponi a la legió IV va ser quan aquesta unitat es trobava aquartelada a Hispania, basant-se en *el hecho de que de las cuatro unidades militares, dos se refirieran a tropas españolas (Lusitanos y Baleares), otra a la Legión IV Macedónica de guarnición en España y la cuarta a una cohorte montada 'macedónica' hasta ahora desconocida, pero que podría estar en alguna relación con la citada legión IV*". En tal cas, ens queda un interval que va del 27 aC al 42 dC, 70 anys aproximadament.

3. Interpretacions

La suposició de González i Solana, com es veu, es basa en una interpretació particular de la frase "PRAEF COH EQVITATAE MACEDONVM ET COH LVSITANOR ET BALIARIVM INSVLARVM". Per aquests investigadors, Luci Pomponi, a més d'estar destinat a la legió IV Macedònica, exercí el comandament de la cohort montada dels macedonis, de la cohort dels lusitans i de la cohort balear, tal com es dedueix del párraf seu que he trascrit més amunt.

² S. DEUMOGIN: *Prosopographie des chevaliers romains Julio-Claudiens*. Roma 1988, 319, núm., 383.

³ J. RODRÍGUEZ GONZÁLEZ: *Historia de las legiones romanas*, Madrid, 2001, 166.

⁴ J. RODRÍGUEZ GONZÁLEZ: *Historia de las legiones romanas*, Madrid, 2001, 173.

⁵ J. GONZÁLEZ ECHEGARAY; J. M. SOLANA SAINZ: "La Legión IV Macedónica en España", *Hispania Antiqua*, 5., 1975, 186.

Per altra banda, Roldán⁶ ha interpretat que "COH LVSITANOR ET BALIARIVM INS VLARVM" significa que el nom complet de tal unitat era el de *cohort dels Lusitans i de les Illes Balears*. Entre els investigadors, per abreviar paraules, es sol parlar d'ella amb el nom de Cohort Lusitano - Balear.

Si bé en cap moment Roldán escriu com ha arribat a la conclusió de que hi havia una cohort mixta de lusitans i balears, és evident que l'argument parteix de la base de que COH apareix dues vegades, davant de EQVITATAE MACEDONVM i de LVSITANOR ET BALIARIVM INS VLARVM. Per lògica, deu pensar, si es nomena a tres unitats, hauria d'aparèixer COH també davant de BALIARIVM INS VLARVM. A més, si BALIARIVM INS VLARVM no tingues res a veure amb COH LVSITANOR, entre ET i BALIARVM INS VLARVM s'hauria de trobar o bé COH o bé el càrrec que ostentà Pomponi Lupo a les Balears, per ventura PRAEF. Roldán, que qualifica d'excursionista a la inscripció, situa a la Cohort Lusitano-Balear en el capítol d'unitats d'adscripció dubtosa i opina que seria de formació molt recent.⁷

Per sustentar aquesta opinió, caldria recordar que abans de Cèsar els contingents indígenes no eren agrupats en ales o cohorts, sinó que se'ls designava únicament pel seu origen ètnic: arquers cretencs, foners balears... i era habitual que els seus comandaments fossin també indígenes baix supervisió romana, i que emprassin l'armament típic de la zona de reclutament. Va ser a partir de Cèsar quan els *auxilia* sofriren una reestructuració, reformant-los segons el model habitual de l'exèrcit romà. Així, abans d'aquest període no té sentit parlar de cohorts o ales indígenes.⁸ Per altra banda, a partir del segle I dC, però no abans, era habitual que els *auxilia* portassin numeral, cosa que no és el cas d'aquesta suposada unitat militar. Dit d'altra manera, el nom podria en tot cas coincidir amb la nomenclatura emprada per aquest tipus d'unitats durant l'època de Pomponi Lupo.

Una tercera interpretació de la inscripció és la que ofereix Zucca.⁹ Per aquest, la làpida correspon o bé al període claudi o al flavi i els càrrecs militars que ostentà Pomponi Lupo foren el de tribú militar de la Legió IV Macedònica, prefecte de la cohort montada dels Macedonis, prefecte de la cohort dels Lusitans i prefecte de les Illes Balears.¹⁰ Queda per a ell clar que si no es va escriure PRAEF abans de BALIARIVM INS VLARVM va ser per no repetir en tantes ocasions tal abreviatura a la làpida.

Pel que fa a la cohort montada dels macedonis, existeixen tres inscripcions més, a part de la que ens ocupa, que per ventura podem relacionar amb ella. Dues d'elles, a

⁶ J. M. ROLDÁN HERVÁS: *Hispania y el ejército romano*, Salamanca, 1974, 15..

⁷ Les paraules que escriu Roldán són: *Excepcional es la inscripción de L. Pomponius Lupus, procedente de Ferento ... que entre sus 'militiae' cumplió el cargo de prefecto de la cohorte 'Lusitanorum et Baliarium insularum', única mención de dicha unidad y seguramente formada en época muy temprana*. D'aquest text queda clar que Roldán considera que el nom complet de la cohort era *Lusitanorum et Baliarium Insularum*. O sigui, Cohort de Lusitans i de les Illes Balears.

⁸ J. M. ROLDÁN HERVÁS: *Hispania y el ejército romano*, 36 i 41.

⁹ R. ZUCCA: *Insulae Baleares*, Roma, 1998, 278 i 279.

¹⁰ Les paraules que escriu Zucca sobre Pomponi Lupo són: *tribuno militare della legion IV Macedonica, prefetto della coorte equitata dei Macedoni e prefetto della coorte dei Lusitani e delle insulae Baliaris*. A altres paràgrafs de la seva obra, com per exemple les pàgines 191 i 278, es refereix a Pomponi Lupo com prefecte de les Illes Balears, així que per a Zucca, Pomponi Lupo va ser prefecte de les Balears i prefecte de la cohort dels Lusitans.

Cirene,¹¹ donen testimoni d'una *cohors Macedonum* en època tan tardana com és el 240-250 dC, mentres que a Tarraco es descobrí una làpida¹² que fa referència a la *Cohors I Macedonicae* sobre el 120-140 dC. Com hi ha molta distància en el temps entre les inscripcions de Ferento, Cirene i Tarraco, és molt possible que no es tracti de les mateixes unitats en els tres casos. Per altra banda, tot apunta, segons la lectura de tota la làpida, que la inscripció de Tarraco fa referència a la primera cohort de la legió V Macedonica.¹³

4. La interpretació correcta

Arribat a aquest punt, i donat que existeixen tres interpretacions sobre la mateixa inscripció, convendria cercar arguments per decantar-se per una.

Jo pens que Zucca és el que troba la solució correcta. El motiu és que en pràcticament totes les inscripcions que es coneixen sobre cohorts auxiliars, l'apelatiu d'aquestes fa referència als homes que les integraven en el moment del seu reclutament, no al de la seva terra.¹⁴ O sigui, les cohorts no eren d'Hispania, sino d'hispanos (Hispanorum). Tampoc eren de la Gàlia, sino de gals (Gallorum), ni d'Astúries, sino d'asturs (asturum). També eren de tracis, de lusitans, de britans... Ara bé, en el text, apareix BALIARIUM, o sigui, "de les Balears", no BALEARICUM, "dels Balears". Per altra banda, els testimonis de cohorts formades per indígenes de dos pobles diferents durant l'Alt Imperi són fins i tot menors.¹⁵ Tot això és important, ja que és suficient per donar un sentit al text que elimina tota possibilitat d'existència d'una cohort tant sigui balear com lusitano-balear.

D'aquesta manera, les darreres línies podrien traduir-se com:

prefecte de la cohort montada dels Macedonis, prefecte de la cohort dels Lusitans i prefecte de les Illes Balears.

En conclusió, que no hi ha indicis suficients que facin suposar de la existència ni de la Cohort Balear ni de la Cohort Lusitano-Balear i que el càrrec de Pomponi Lupo sobre les Illes Balears va ser d'altre tipus. Per ventura es tractava d'un *praefectus orae*

¹¹ AE 1969/70, 636 i AE 1969/70, 637

¹² CIL II 4232

¹³ S. SPAUL: *Cohors*, Oxford, 2000, 352.

¹⁴ L'obra més completa que relaciona les cohorts auxiliars atestiguades abans de l'arribada al poder de Dioclecià és la de Spaul, *Cohors*. De les més de 300 cohorts estudiades, he pogut reconèixer a un màxim de 20 que no compleixen aquesta regla, una proporció ínfima. A més, varies d'aquestes no fan referència a un indret geogràfic, i són del tipus *V Ge ella, I Lepidiana...*

¹⁵ S. SPAUL: *Cohors* només relaciona un total de 12 cohorts que en el seu títol facin referència a dos pobles indígenes. Per exemple, *I Helvetiorum et Brittonum* o *I Ligurum et Corsorum*. La majoria d'elles queda clar que es completaren amb indígenes d'un segon origen després de tenir gran quantitat de baixes al poc temps de la seva formació, cosa que els obligà a canviar la denominació. Per altra banda, totes les cohorts d'aquest tipus, a excepció d'una, la denominada *Maurorum et Afrorum*, tenien numeral. S. SPAUL: *Cohors*, 469, pensa fins i tot que la interpretació de la inscripció referida a aquesta unitat no està del tot clara.

maritimae, dels quals coneixem algun cas,¹⁶ comandament que implicava una responsabilitat de tipus militar,¹⁷ o altre càrrec administratiu.¹⁸ Ara bé, en aquest darrer aspecte no es pot treure cap conclusió definitiva, ja que de prefectes n'hi havia molt de tipus, amb funcions i responsabilitats variades.¹⁹

¹⁶ Per exemple Tito Claudi Paulí, que exercí el càrrec en algun moment indeterminat del segle I dC. El nom i titulatura es pot llegir a la inscripció *CIBal Ap. 8-- AE 1956, 22*.

¹⁷ J. M. ROLDÁN HERVÁS: *Hispania y el ejército romano*, 227 a 229.

¹⁸ E. GARCÍA RIAZA; M. L. SÁNCHEZ LEÓN: *Roma y la Municipalización de las Baleares*, Palma, 2000, p. g. 30, fan una relació de tots els prefectes coneguts que exerciren càrrecs a les Balears.

¹⁹ En aquest aspecte, són interessants els treballs sobre les funcions dels magistrats que fan alguns investigadors, com per exemple el de H. G. PFLAUM: *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain*, París, 1960-61, o el de O. FORNI: *Estrazione etnica e sociale dei soldati delle legioni nei primi tre secoli dell'Impero*, ANRW II, Prinzipat 1, 1974.

Resumen

Estudio de una inscripción latina hallada en Ferento (Italia) en la que se hace referencia a una magistratura ejercida en las Baleares por una persona, hasta ahora desconocida, Lucius Pomponius Lupo. Inscripción que planteó la posibilidad de una hipotética cohorte Lusitano-Balear en activo entre 27 aC y 42 dC. Se registran las diversas interpretaciones dadas al texto para decantarse por la propuesta de Raimondo Zucca que permite considerar que no hay indicios suficientes que permitan suponer la existencia de tal cohorte, si bien se mantiene la actuación de Pomponius Lupo en la administración de las Baleares.

Abstract

A study of a Latin inscription found in Ferento (Italy), in which reference is made to a magistracy exercised in the Balearic Islands by a hitherto unknown character, Lucius Pomponius Lupo. This inscription raises the possibility of a hypothetical Lusitanian-Balearic cohort that was active between 27 BC and 42 AD. A description is given of the different interpretations that have been made of the text, showing a preference for that of Raimondo Zucca, which supports the author's view that there is insufficient evidence for us to assume that this cohort existed, although credence is given to the activities of Pomponius Lupo in the administration of the Balearic Islands.